

CORINA ISABELLA CSISZÁR

Obiceiuri și credințe din Țara Lăpușului

Cămeșă Ciumii

Am avut un bunic și-o fost tare mult prin război. Și îmi povestea ce-o fost în satu nost, cum o murit tânării mai de demult. În satu nost și în satele vecine o murit coptii de-a rândul, și femei și bărbați tineri, câte 3-4 pă zi. O fo bolnavi de ciumă și n-o știut ce să facă. Și-o zâs c-o fo un om aici la noi și-o avut tri coptii, Vasalia Diacului i-o zâs. Și i-o murit tăți coptiții, o fo tri *sălașuri* (sicrie) în grădină. Și n-o mai știut ce să facă oamenii de năcăjiți. Și s-o sfătuit să să facă *cămeșă Ciumii*. Și s-o adus șapte femei văduve din tri sate și bărbați pângă ele și o adus cânepă să facă cămeșă până nu cânta cocoșu. O melițat cânepa la crucile drumului că de acolo mergea drumu în Cupșeni, Ungureni, Libotin și la Costeni. Acolo o dus melița, războiul, urzelile și o melițat, o hecelat, o tors-o și-o urzât-o și o pus-o-n teară și-o țesut-o și-o cusut-o cum o putut. Și când o fo la cântatul cocoșului, o fo gata cămeșă. Pă vineri sara s-o sfătuit s-o ducă la Dobric și o pus-o acolo. O mârș cu praporii din Libotin, Cupșeni, Ungureni, o mârș cu popa și cu doi feciori jemini din satu Cupșeni. Aceia s-o dus cu doi boi negri, o pus cămeșă Ciumii în căruță și-o mers ca și cu mortu. O zâs că să ducă moartea din satu nost, cum ducem noi cămeșă asta a Ciumii. Și de acolo o zâs că i-o îngăduit moartea. Mi-o povestit bunicu c-o zâs poptii că să ducă moartea din satu nost. Și n-o mai murit așa de mulți. Atunci mureau și de apendicită și ziceau c-o murit de *zgaiba cea iute*.¹

Am auzit că satu aiesta o fo bolnav de ciumă. Și o fost un preot care șapte vineri, din Paști până în Rusalii o ținut cu prapori, cu caru, cu tot satu. Făceau rugăciuni ca la mort, mergeau ca și cu caru cu mortu, că boala ceie îi ca o moarte. Mergeau pân tât satu, toți cu popa și cu praporii și înconjurau. Și să rugau ca Dumnezeu Sfântu să oprească boala asta și să oprească vânturile.²

Marsara

La noi de Marsara nu s-o lucrat, o fo prins satu de când cu cămeșă Ciumii, nu să

¹ Performeră Maria Buda, 75 ani, Ungureni, 2018.

² Performer Gherasim Cârțiță, ani, Ungureni, 2018.

lucra în casă. Nici vineri noi n-am lucrat în casă femeile, nu am tors, nu am muier haine, nu am țesut. N-am tors, n-am lucrat nimic marți sara și vineri.³

Șezătoarea și jocul

Mai demult erau haine de pânză și le puneau la muier în ciubăr. Și aveau un cenușer, puneai deasupra cenușeriu și turnai apă clocotită. Și aveau o gaură la ciubăr pă dedesupt și curgea leșia ceie. Și o puneam iară în oală înapoi și o sierbeam și-o lăsam un ceas. Și le duceam la râu și puneam un scaun și dam cu maiu pă ele, erau albe și faine, nu era sopon, cu cenușă spălam. Atunci aveau cânepă de care dohănesc amu. La noi să îmbrăca fetele mirese cu halube țărănești, cunună pă cap, zadii, poale, teptari. Și mirele iară la beserică cu obdiele de lână. Tăt trebuia să gați pă la Crăciun să aibă haine și obdiele bărbatu și coptiii de mărș la beserică. Fetele să aivă să margă a colinda, feciorii mergeau cu ele. Aieste le făceam în șezătoare. La noi în sat erau numa fetele și feciorii. În alte sate mergeau și mamele lor. Și veneau feciori mulți și ne lua fusăle și trebuia pă rând să-i sărutăm pă tăți, că nu ne dădeau fusăle. Dacă nu-i sărutam, ne rumpeau fusu. Pă unu am fo supărată că mi-o băgat un fus plin de tort în *fiteu* (cuptor). Nu l-am sărutat, am băgat mâna pă prisneiele de la fiteu și mi-am uns mâinile cu funingine și de supărat pântru ce l-am făcut tăt funingine, mi-o băgat fusu în foc. Tăt torceam și îndrugam în șezătoare. Și torceam de urzătură cu fusu. Am făcut vrăji, torceam din fiecare vârv de caier. Și întreba fata:

Ce torci?

Ceie ce făcea vrăji răspundea:

No torc, că răstorc
Tăți feciorii din tăte șezătorile,
Să n-aivă stare și alinare
Până înt-a noastă șezătoare.
Nici în loc,
Cum om pune noi funia asta pă foc.

Baba unde eram în șezătoare aduce un ciur, o sătă și puneam tortu ăla ce-l torceam din vârvu caierului, pă sătă. Și două femei stăteau spate la spate și dau ciuru pântre pticioare și zăceau:

Turtuluc butuc,
La tine pă cine să-ți aduc?

Și zăceam cam pă cela și pă cela, cam cu cine povesteam. Și făceam răsuri de acele. Era șezătoare la bunica și mă lăsau să fac de toate, tare blăstămată am fo când eram mică. Și nu știu cine ne-o spus să dăm cu un cărbune care-o fi mai înfocat în grindă. Să ne suim pă un

³ Performeră Maria Buda, 75 ani, Ungureni, 2018.

scaun și să dăm cu cărbunele în grindă și câte scânteii or sări de acolo, atâția feciori or zini la noi. Și am suit pă un scaun și să dăm cu cărbunele pă muchia securii și am dat în meștergrindă. Și am avut o fată mai bătrână între noi și mai cuminte. Ea o tors, noi am pus caierele la perete, am fo vo 20 de fete. Și când o pticat scânteile s-o aprins caierul la fata ceie. Și ea de supărată că o fo caier de fuior, le-o țapat păstă a noastre. Și s-o aprins 20 de caiere. Și noi n-am știut cum să le potolim, am țapat o găleată de apă, era lut pă jos și am călcat cu pticioarele pă ele și am pus haine. Și pă atunci o venit plin de feciori. Și caierele noastre tăte tină și tăte mocelite acolo. Apoi atunci m-o bătut mama și o zâs că nu mă mai lasă în șezătoare.

Când am fo de 12 ani, am intrat în joc. Erau feciori mulți, nu erau duși la serviciu, niciun fecior nu avea serviciu. Mergeau doar la *meteri* de toamna până primăvara erau toți feciorii acasă. La *meteri* mergeau la tăiet de lemne cu sirisău și cu săcurea. Și făcea *meteri* și acolo le *cubecea* șefu lor și le dădea bani. Și venea acasă pă la Crăciun. În postu Crăciunului și până în ianuarie nu să juca la noi, nu ne lăsa părintele să jucăm. Și după ce trecea Crăciunul și Anul Nou, începeau jocurile. Fetele mergeau în șezătoare și în postul lui Crăciun. De la Lăsarea de sec din postul lui Crăciun să începeau șezătorile. Și care nu erau duși la *meteri* veneau la noi în șezătoare. De la Crăciun încolo era joc la șură. Și ne îmbrăcam, ne duceam dimineața la beserică, mergeam acasă și mâncam și ne duceam unde era joc. Era Gherasim muzicant, cum o fo, cum n-o fo el, da la el am jucat. Apoi s-o format muzicanți tineri și mai buni. Și mergeam fete și feciori la joc. Și veneau și femeile singure care stăteau mai aproape, să se uite. Și să uitau, care fată cu cine joacă, care fată cu cine povestește, cine-i drăguț la fata ceie. Și așa ne judeca femeile când eram la joc și jucam până sara. Seara înainte să sfințască soarele, jocu să spârgea. Și trebuia să mergem acasă că părinții ziceau că să nu ne apuce sfințātu soarelui pă drum. Da mai întârziem câteodată. La noi n-o scos nime fetele din joc, dacă nu i-o plăcut fecioru, n-o măs când o chemat-o la joc. Că ori i-o făcut cu ochiu, ori i-o făcut un semn ori o strâgat-o: „Măria lu Ionu Cătanii, hai, la joc!” Eu am avut tare mulți pretini și neamuri la joc. Să strâneau și feciori mulți care nu jucau. Și veneau între fete și te luau de mână și te scotea între jocuri. Era jocul țigănesc întâie, apoi jocu înturnat, apoi pă alungu și de învărtit. Și să găta, ceterașul mai lucra pă la arc, pă la ceteră. Și să strânea feciorii și lua horincă. Că nu prea aveau bani, că nu lucrau numa care mergeau la *meteri* sau cu caru' cu cai sau cu boi, dacă o adus la cineva o căruță de fân și i-o dat vo' doi lei. N-o avut ca amu' să sie bârșăți de bani și mă-sa și tată-său și moșu-său și tăți. Și luau câte un ptic de horincă și să strâneau cinci, șase feciori. Era vară, era mândru și să ducea pă iarbă. Și fetile care vroie să margă, să duceu după ei. „Haida, să te duc la horincă.” Mie-mi era urât să mărg la horincă, că pierdeam jocu'. Ei bé horincă și să îmbăta și tu trebuia să stai și să te uiți la ei. Da era un fel de cinste că te-o dus la horincă.

Era și Vergel la noi. A doua zi de Crăciun după ce ieșeau de la biserică, îi spuneau prietenii: „tu, griji, să nu te duci cu cineva la Vergel că viu după tine p-astară.” Să strâneau la o casă mai mulți. Și îi spuneai la fecior: „da să vii după mine iuti, că altfel mă duc cu cine vine după mine.” Și dacă nu mergeai cu cine te-ai sfătuit nu te mai lăsau părinții deloc să meri. Poate fata era sfătuită cu cine să margă, da dacă veneau alții după tine trebuia să meri.

Că dacă eu nu mergeam cu aceia, pă mine părinți nu m-o mai lăsat altu că altfel rușinam părinți și părinți feciorului că nu m-am dus cu el; chiar dacă eram sfătuită să mărg cu altu. Punei cinci lei în traistă și o farfurie de prăjituri. Când am fo io tânără nu era zahăr să faci prăjituri, nici n-o știut femeile. Nici n-o fo drojdie ca să frământă frumos cu aluat. Și frământam aluatu cu un ptic de apă și făină și facem turtă pă masă. Puneam brânză de oi și făceam trei, patru plăcinte așe cu sucitoriu. Și nu erau crescute dacă nu aveau drojdie. Și nu era nici făină, că nu erau mori de sâte să te duci să macini. Și duceai la o moară de apă unde măcinai și de tocană. Aici împrejmurea noastră n-o fo nicio moară de aceie. Și api cernea în sâtă mai deasă și rămânea un ptic de *păsăutuc* (mălai măcinat mare) de acela. Și nu era fărina albă și mândră cum îi amu, că ți-i mai mare dragu să mănânci. Și puneai două, trei plăcintucă de acele în traistă, le învărteai și le puneai p-o farfurie și cu un prosop mândru. Și cu fecioru care te ducea la Vergel, ieșeai cu el afară cu farfuria ceie. Nu să puneau plăcintele pă masă, era masa goală. Și la fecioru cu care mergeai nu-i plăcea să joci cu nime, să stai tăta noaptea lângă el. Era care nu știe juca, da nu-i plăcea nici să joace fata cu altu. Și îi zăceam: „mă, să nu mă țai tăt lângă tine. Eu nu zin la Verjel dacă nu mă leși să joc. Mă cheamă fecioru la joc și eu să stau lângă tine și să mă uit la ceilalți cum joacă. Dacă gândești că nu mă lași să joc, io stau acasă, nu mă duc.” Și nu m-o oprit niciodată. A meu bărbat o fo tare jucăuș. Noi am crescut lângă două familii de țigani și avea muzăcantă țigani aceia. Și mergeam la ei deși părinții noștri nu erau tare învoiți să merem. Da și ei aveau coptii de vârsta noastră. Și cum merem, zăce cu cetera și ne învăța țigani ceia a juca. Și am știut juca și țigănește și românește. Apoi la Crăciun erau fete pe care nu le ducea nimeni la Verjel, nu erau fete hâde, erau fete frumoase și s-o măritat bine, da nu povesteau cu feciorii. Și dacă nu te-o chemat, ai stat acasă. Și la Anu Nou care o fo fete bătrâne sau care s-o mai sfădit cu oarecine, o fo oarece supărare cu vreun băiat, api îi făcea *moș*. Îi aducea din pădure un crac așa de lemn, să hie ca pticioarele omului și un ptic de trup. Și îi făcea sușturlug de paie de săcară mari și îl băga în paie. Și îi punea niște obdiele de păpuci și în cap un clop rău. Și să ierți două cartofuri cum că are „scule”, are tăte în bună regulă. Și pă când era noaptea de Anu Nou venea pă furiș și-l punea într-un pom mai sus, măr, păr, arin ce era în preajma ta. Îl punea acolo cu o scrisoare pă tept, îi punea la fata aceie ca să se mărite. Și pă dimineață veneau coptii cu săniutele și coborau moșu și să jucau, era o mândreață cu ei. Toată ulița era numai paie. Părinții fetei sau a feciorului la care le-o pus nu erau prea voioși. Și mie mi-o pus că m-am sfădit cu unu pă la Crăciun și-o zâs: „lasă, că te aranjez eu.” Și mama o fost deșteaptă că o văzut moșu până la zăuă, l-o sculat pă tata și i-o zâs că mi-o pus cineva o moimă într-un prun. Și l-o luat. Da eu am spus la toată lumea că am moș. Și am fost supărată pă mama că de ce nu l-o lăsat acolo, că așe de făină o fost, era o sărbătoare mândră. Și apoi trecea Anu Nou și tot Vergel o fost și tot așa mergeai. O fost cinci, șase Vergele că era plin satu de feciori. Numa la zăle mari să făceau a doua zi de Crăciun, în noaptea de Anu Nou, pă la Paști, a doua zi de Paști și la Lăsarea de sec în Postul Mare.

Morile

Aici în sus o fo tri mori, de la noi în sus. Una o fo tumna în capătu satului. Acolo o fo și sirisău cum spunem noi, de acela de tăiat scânduri. Duceu și tăiau brazi acolo di pă tăt locu. Ș-o fo moară la Văsălica. Mai în jos era la Pal Ștefan. Erau mai mulți părtași de moară, câte trei, patru zile era moara unuia, trei, patru zile a altuia. Duceai și măcina, nu ne lua din sac numa un ptic de mălai, cu noapte, cu zî tăt măcina. Api era moara lui Țădulă și mai în jos era a lui Indrei de la Corni. Tomna în capătu satului era moară în Budeni. Atâtea mori o fo în satu nost, duceau oamenii grâu, mălai aveam holde de grâu, ovăs, săcară. Ne tâlneam câte trei, patru când merem după *zipti*. Ne chema moraru după sac. Măcina poate și câte 30 de saci, că era moară pă apă. Și mergeam și ne întâlneam cu vecinii la moară și stam în povești. Poate nu era încă ieșit din coș ziptu (sacul pe care-l luai în spate). Și mai întrebai morariu, mai povesteai și de cela și de cela, îi pomeneai pe toți până ajungeai mai din jos de sat, stam acolo în moară și povesteam. Și de eram numa sângură povesteam cu morariu și morărița. Apoi tare mândru horea morărița în grumaz și m-o învățat și pă mine. Am putut hori tăte doinele, da hoream mai sus. Nu am putut face școală. Că mama zicea: „nu ti-i fa doamnă, du-te la marhă!” Și mergeam cu marhăle sau coseam, hoream și torceam.

Secerișul

Seceram cu secerea că n-ai avut de unde să cumperi, semănai tu. Seceram de când am fost de 11 ani. De lăsam câte un spic pă acolo, zicea mama: „lasă, să mănânce și păsările cerului.” Trebuia să strângem tăt că era mare anul. Nu să cocea tăte holdele deodată. Și ne-mprumutam cu vecina, mergeam la ea dacă îi era coaptă holda. Mergeam la holdă să vedem că coaptă ni-i, luam un cuțit cu noi și tăiem spice și mai verzi și mai coapte. Care erau de grâu, le legam fain și le băgam la meștergrindă mândru. Și să făcea steag de nuntă cu spice. Și să făcea tătă din bărbânoc și crenguțe de brad cu cruce. Tăie hârtie mândră albă roată și o încrețea și tu coseai cu ciupti mândri albi, roșii, verzi. Și puneam crenguța de brad pă steag. Și spicele de grâu și busuioc și bărbânoc. Bărbânocu nu să uscă veci, iarna îi mai verde ca vara. Și țineam spicele cele tăt anu, da cunună la seceriș nu am avut. Cunună pă aici pân sat nu știu cine o avut, o fo și care o fo bogați și o avut stoguri. Mergeau la batoză cu snoptii. O fo care o avut mii de snopti. Și aieștia mai făceau și clacă. Și care era mai săraci și n-avea vacă, făcea clăci de gunoi. Îi duceai o cărare de gunoi că i-i hia și lui să-și facă pentru mălai. Da n-o pe fo pă la noi săraci. Cinci, șase oameni o fo gazde, gazde. Și restul o fo mijlocii. O avut trăsură, cai și vo două oi și vaci, scoafă cu purcei. Și vo câțiva o fo săraci, da îi mai ajuta ieștialăți. O fo femeie care-o rămas văduvă și-o avut trei, patru coptii. Merem în Băiuț cu un coș mare să vindem slănină, brânză, ouă, ce puteam strânge, că era acolo un centru muncitoresc. Și dacă aveai două vaci trebuia să duci și la stat 600 de lităre de lapte, nu-ți da nimic pă el. Și mai trebuia să mânânci și tu. Era o casă plină de copii. Și mergeai în Băiuț să mai faci vo doi bănuți, să ai ce mânca. Și atâtea era de greu

coșu cu care mergeam. Erau sticle de sticlă la lapte și borcane cu groștior și ouă. Și puneam cât puteam duce. Și umblam de la casă la casă: „Nu faci bine să-mi iei laptele?” Și cumpărai un ptiic de oloi când veneai acasă, o pită neagră. Și atâta ne da de cu greu. Tătă săptămâna ne sculam cu lompășu, nu aveam lumină, era loampă cu *potochin* (petrol).

Țeseam toată ziua că nu era nimic de cumpărat. Făceam gatii la bărbat, halube, le coseam cu mâna. Cu mâna să coși, să țeși, să torci, să meliți, să heceli. Așa o fo vremea ceie, da nainte o fo și mai rău. De la mine încoa eu îs în 1943 născută, o fo tăt mai binișor. Când să ducea omătul venea pădurariu și ne anunța: „haidați, la brazi!” Culegem și ne da 12 lei și ne părea atât de bine. Eram de vo 12 – 13 ani și aveam o sapă de scos rădăcini, mare de abia o puteam duce. Mergeam pă pădure și pă când era noapte ne culcam în colibă, câte 10 – 15 la grămadă păstăolaltă. Și făcea oamini foc, să nu răcim, să sim calzi. Apoi mergeam la jâr, la sămânță din lemn de fag. Puneam câte 30 kg în spate. Lucram cu ciur, era pod de frunze cum pica frunza și ninge. Și pă podu cela era jâr. Și strângeam cu mâna înghețată și puneam în ciuru cela. Și ninge. Și pă mânuri și trebuia curățat de gozu cela, să rămână jâr și-l puneam în sac. Lucram până sara în pădurea mare și seara luam sacul-n spate. Și jâr cela îl cumpăra pădurariu, îl plătea scump, făceam bani mulți cu el. Da cât o fo de greu de adus din pădure. Așe am chinuit până m-am măritat că tata n-o putut lucra că o fost bolnav. Așe o venit din cătunie când aveam eu șase ani. Nu l-am cunoscut dinainte c-o fo alb sau negru. Cu bărbatu am trăit și mai bine și mai rău, n-o fo pé strălucit. O fo cu suișuri și coborășuri, o fo rău la bețâie, da o fo harnic. Câte lacrimi mi-o trecut pă obraz, nici păr pă pielea mea n-am. O fată mi-o murit când o terminat facultatea.

Niciun miez nu eram liberă. Fugeam după marhă, să băgau în huceaguri, nu le puteam scoate. Și plângeam, îmi pica optincile din ptiicioare și nu mi le știem pune. Și făcea mama mălai în cuptior cu două, trei vecine laolaltă. Plămădeam cu fărină de grâu. Puneam pă pițienele astea de la mălai aluat. Și puneam p-o stălajă. Și acela să acra acolo de dostea aluatu, că nu era drojdie. Și făcea plămădeala ceie de grâu și pune aluatu uscat, îl zdrobdea și dostea aluatu cela. Și făina de mălai se măcina la moară mândru și o cernea mama. Și pune o oală mare pă foc și când clocotea pune făina ceie și o opărea. Lucra cu tocăneru, învârtea fărina până când era tătă opărită. Și lăsa să răcească și plămădeala acolo dostea și pune plămădeala ceie păstă el. Și dacă mai trebuia, mai pune un ptiic de apă caldă, pune sare. Și făcea plămădeală moale și ungea tepșurile bine. Încă am tepșurile și amu, de la mama mea rămase. Și lăsa vara un pic de aluat și mergea între straturi după ceapă, demnica coade de ceapă mânânțâl, lua morariu și făcea cu brânză-n tigăiță. Și îi zicea *cocoradă*. Și api ne puneam acolo. Ne sierbe ouă, slănină, un miez de lapte în sticlă, tocană când nu avea copt nimică. Noi pă când soseam unde era pășunea și unde era pământu, eram flămânzi. Puneam traista jos și mâncam. Ne mai făcea plăcinte de acele nedostite cu brânzucă. Aceie ne era merindea, în tătă ziua ne pune în traistă. Mai pune pită de mălai, slănină și o ceapă și mâncai ori de nu mâncai, duceai acasă. Ori mai puneai traista pă jos și mai mergea câte o vacă la ié și ț-o mânca ori mere un câne când nu băgai de samă. Și nu mâncai nimic în zăua ceie, stai acolo rupt de foame, că acasă n-ai avut ce vini cu marhăle până sara, c-o fo frig, c-o fo cald, c-o fo ploaie. Și nu numai tu și celălalt copil ce-o avut

pășune lângă tine, că era câte trei, patru coptii. Și ne întâlneau unu cu altu, da nu lăsam marhăle în pășunea altuia. Mergeam câte trei, patru, că ne temeam, purtam grija urșilor când eram prin huci. Da nu aveam ce face, așa o fo viața. Și când mergeau oamenii la sapă și nu veneau sara acasă, duceau fărină și puneau bucățele de slănină, brânză, cerneau multă în ștergură și lega bine și puneau în desagi de-a umăr. Mai am încă și amu desagi de aceia faini de mărș la moși. Și făcea omu cort acolo, ducea și puneau găteje, cosea și puneau iarba și tăia un lemn să steie drept, să aibă o încârligătură să aibă unde să stea ceaunu. Și făcea tocană cu brânză. Eu după ce o crescut copiii am fo nevastă harnică; ne-am făcut trei căsoaie la peminte. Făceam o căsucă micuță și grajd să bagi marhăle. Am avut două căsoaie unde o fo pământ mare în câmp. Și aicea unde ne-o fo pășunea cu cartofi și mălai, aici iară am făcut căsucă. Și amu le mai avem. Acolo am ținut ceaun, oală, lingură mare, lespede în care coceam plăcintă, lighean, fărină. Aveam vacile acolo, puneam lapte și groșior. Și făceam *păzătură* (supă) de păstăi, cartofi, șalate, tăt feliu. Io veneam acasă seara de-acolo, acasă aveam dițai în grajd scroafă cu porci și mai era un copil micuț. Și eu trebuia să ziu la coptil și să hrănesc animalele. Făceam plăcinte cu fărină, drojdie, apă și un ptic de oloi. Și frământam și dosté foarte mândru. Când n-aveam oloi niciun miez puneam fărină pă aluat și punem o *bândură* (ștergură) și apoi nu să lega niciun miez de cârpă. Și punem aluatu pă masă și luam plăcintuca și o coceam caldă la fân acolo unde eram. De mai era on vecin pă acolo îl chemam: „noa hai, că am făcut on miez de zamă, haida, mănâncă cu noi.” Și viné omu, viné că nu poți tăta zăua cu mâncarea răce. Și am fo proaste, duceam ligăru de păstăi, zamă de aici de-acasă. Că doar și acolo o fo apă, am putut face, aveam și lemne. Da am făcut de acasă la început până ne-am dezdețat de cap. Duceam greu în spate câte doi kilometri. Și în coș duceam multe de-acasă. Api să mai făceau *ptitoi* (hribe), când ploua. Și frigeam acolo, duceam usturoi și demnicam slănină mânântăl, hăt multă, puneam ptitoance din acelea mândre, puiți și le frijem bine. Puneam un ptic de sare pă mujdeiu cela și mâncam.⁴

Construcția caselor și a fântânilor

Am construit vo patruzăci de case aci în sat, fără ce am mai făcut prin alte părți. Am fo foarte căutat. De la armată am venit acasă, acolo am învățat zădăria. Și am luat diploma dacă am văzut că am posibilitate, m-am străduit și am ieșit printre primii și am fo foarte văzut și foarte căutat și m-o chemat înapoi. Dar ca la tine în sat nu-i nicări, oriunde te duci, ești străin. Nu cunoști bine limba, îs mai multe treburi. Am avut în armată un copil de neamț de cătă Apahida. Șapte limbi știa, vezi, că în armată îs tăt felu de oameni. Amu nu să mai construiesc case ca înainte. Dacă ați fost pân sat ați mai văzut case, da nu cu *goz* (paie) acoperite, ci cu draniță. Și mai sunt pă dealuri. Și-o făcut oamenii care o avut pământ, case mai sus pentru animale. Satu aiesta o fo sărac, lipsât de toate. Trebuia să cunoști piatra de apă pentru casă și ce materială să iei. Fundația trebuia săpată supt nivelul înghețului, de la

⁴ Performeră Maria Buda, 75 ani, Ungureni, 2018.



Casă din Lăpuș; foto: Felician Săteanu

60-80 de adâncă, că altfel o scula jeru. Și pă beserică cât îi de mare are jeru puterea de a o scula. Și bagi ptiatra care-i mai puternică și mai mare. Și una lângă alta, să nu joace între ele. E interesant de lucrat pă fundația în pământ. Am făcut și căși de lemn, am luat-o de la temelie, de la piatră, eu am băgat cu mâna mea tăta piatra. La noi când să construia casă, se pune cap de la găină, tămâie și un grăunte, două de ai ori la ce colț când începi lucrarea. Se zice că se face cap de casă, ca să nu ceară casa pe cineva, cap de om și să moară cineva. Nu aveai voie să începi să faci casă duminică și vinerea că demult vinerea se ținea ca o zi de sărbătoare, ca duminică. Am lucrat mult la beserică și cu zădăria și la cosât. Nu mi-o fo frică cât am fo de mic, da să sie coasa cât de mare, eu am fo dus știi Dumnezeu unde. Trebuie să știi să-ți pui coasa la loc, tu nu altcineva. Să știi s-o bați, să știi și ce material să cumperi când cumperi. Încă piatra ceie ce trebuie luată, încă e interesant s-o poți cunoaște. Eu am avut noroc că tata o cunoscut-o. Și am luat carbochin, îi bun că méré două, trei brazde bine. Și trebuia să știi s-o bați să joace supt unghie, fără niciun colț. Dacă era iarba cărețoasă, n-ai avut ce-o bate pă subțare, tăta s-o-ndoit. Dacă-i bolovănos locu, îs și la coasă secrete mari.

Îs bătrân și am făcut o fântână în Costeni pă deal. Și baba o zâs: „la cine faci fântâna?” O zâs c-o pus patru ligheane de lână uscată în ele și le-o pus cu gura în joc. Și unde s-o udat mai tare, acolo s-o făcut fântâna. Și mai încolo o zâs că este un izvor și iese

ca pumnu apa. Api am ptietrit-o repide și mi-o mulțumit femeia că o zâs că atâta apă are că poate duce tot satu. De-acoale încolo am făcut și eu cu ligheane cum mi-o zâs baba ceie.⁵

Nașterea Domnului în Țara Lăpușului

Cursul anotimpurilor determina momentul sărbătorilor. Încă din negura timpurilor, riturile de mulțumire și de sacrificiu erau celebrate imediat ce soarele atinge punctele semnificative de pe orbita sa, adică solstițiile de iarnă și de vară. Cea mai mare importanță a fost acordată solstițiului de iarnă, perioadă a anului în care zilele încep să devină mai lungi. Orientalii îi închinău un cult lui Mithra, divinitate a luminii, simbol al castității și al purității; el combătea forțele malefice. Astfel, 25 decembrie devenea cea mai importantă sărbătoare a anului mithraic: se sărbătorea renașterea zeului neînfrânt. Biserica pentru a împiedica acest cult păgân, nu a ezitat să-l proclame pe Iisus Hristos *sol invictus* (zeu, soare, neînfrânt). După teama înfrigurată a condamnării lui eterne la întunericul cosmic și totodată spiritual, omul a resimțit bucuria răsăritului unui soare, care, pentru el a revenit pe pământ plin de lumină, căldură-fizică și morală mai ales. În bucuria nașterii lui Hristos se mai resimte încă și astăzi ecoul îndepărtat și profund al bucuriilor din vechile legende cosmice. În datinile săvârșite cu prilejul acestei sărbători, se observă cum peste stratul primitiv de credințe populare s-au așezat reflexe creștine. Unele cuprind și reminiscențe ale riturilor păgâne, altele nu conțin nici un element creștin, ci sunt răsunete ale riturilor păgâne din vechime. De aceea, în ajunul Crăciunului se cunoaște obiceiul aprinderii în vatră a unei buturugi întregi, care era păzită să nu se stingă întreaga noapte. Obiectul este legat de semnificația solară a sărbătorii Crăciunului, vatra constituind actul ceremonial al aprinderii butucului, liantul dintre om și cosmos, în momente de criză cosmică (solstițiul de iarnă). Scormonitul în foc vizează aceeași funcție solară a focului prin potențarea forțelor lui. Arderea lemnului are și o funcție sacrificială, distrugerea totală prevestind regenerarea. Practica butucului aprins în noaptea de Crăciun capătă și o funcție fertilizatoare. Astfel, în satele lăpușene, obiceiul este de a arde o creangă groasă în noaptea Crăciunului, întrucât se crede că fără ea casa rămâne săracă tot anul. În perioada postului are loc o campanie de purificare pe care creștinul o așteaptă cu sete anticipată. În acest timp, el trăiește mai mult pentru Dumnezeu, decât pentru el, ceva înalt, lăuntric și totuși realist pătrunde în viața lui. Acum se poate vedea cum plasma umană, inspirată de creștinism, caută să evadeze, din pământescul trecător și să se retragă spre dumbrăvile duhului. Acum creștinul se închină în fața tainelor lumii veșnice, acum sufletul său e torturat de nevoia curățirii care-l zguduie, așa cum vântul puternic răsucesce arborii, acum nădejdea lui caută spre cer, ca florile sub soare. „Prosperitatea gospodăriei, roada câmpului în anul care vine, înmulțirea dobitoacelor, sănătatea și norocul oamenilor, toate sunt asigurate prin rituri magice, acte religioase, frecventarea bisericii. Rugăciunile constituie preocuparea principală din fiecare clipă, lectura sfintelor scripturi aduce altarul în casa și inima omului, sufletul se potolește, se

⁵ Performer Gherasim Cârțiță, ani, Ungureni, 2018.

purifică și se înalță. El se simte ușurat de povara păcatelor, zarea orizontului senin, plin de speranță, optimism îi dă încredere.”⁶

Cu o săptămână înainte de Crăciun, sătenii se pregătesc pentru marea sărbătoare a Nașterii Domnului. Pregătirile pentru colindat, culminează în cele două zile anterioare sărbătorii, se prepară mâncărurile, se împodobesc interioarele locuințelor, se vâruiesc casele, pe pereți se atârnă blide cu ștergar, pe masă se întind fățoi *rupturite* pe pat se așază perini ornamentate, casa se împodobește cu crengi de brad, busuioc, bărbânoc. În unele sate se zice că-i *blăstămată* femeia care nu pune de Crăciun pe masă *fățoaie rupturită*, pe pereți *șterguri* și pe pat perne. Elementul care imprimă strălucire interiorului casei pe timpul sărbătorilor de iarnă este bradul de Crăciun. Anica Butcure din Cupșeni ne descrie: *Este tăiat și adus de la pădure de către gazda casei în prag de sărbătoare. Se împodobește cu biscuiți de casă, covrigei, mere, nuci, alune, bomboane din coțcă de miere, vată, beteală. Legam tăfă pă brad, și tata îl aducea din pădure, găurem nuci, mama cocea covrigei și biscuiți.*⁷ „Bradul, copacul veșnic verde, în zonele centrale și nordice ale Europei, e una dintre variantele cele mai frecvente ale Pomului vieții și ale Arborelui cosmic. E considerat copac-totem al protoromânilor. Simbolizează viața veșnică, tinerețea și vigoarea, mândria, curajul și verticalitatea (masculină). În această ipostază, e prezent la sărbătorile de iarnă, bradul împodobit având rolul de Pom de Crăciun – simbol al reînnoirii anului.”⁸ „Pomul vieții întruhidează fie visul irealizabil al tinereții fără bătrânețe, și al vieții fără de moarte, fie un vechi mit ce întruhidează legende și credințele multor popoare, constând dintr-un copac a cărui sevă miraculoasă este un elixir al vieții. Fecioara Maria considerată arborele vieții, a fost binecuvântată de Duhul Sfânt care i l-a dăruit pe Mântuitor ca Fiu al lumii.”⁹ La un moment dat, în Noul Testament, Iisus apare nu agățat de o cruce, ci de un copac. Este o referință la povestea unde Adam și Eva au mâncat fructul interzis din copacul Grădinii Raiului, aducând astfel păcatul și moartea în lume. „Ca pedeapsă pentru greșala lor, au fost izgoniți din Rai. Acceptând să fie crucificat și, în același timp, iertându-i pe cei care L-au crucificat, ridicându-se din morți și aducând speranța reînvierii, Iisus a anulat condamnarea lui Adam și a Evei. Crucea pe care a murit astfel, a devenit Copacul vieții.”¹⁰

În Dămăcușeni, *copiii colindau în 25 decembrie dimineața de la ora opt la zece. Apoi ceilalți mergeau la colindat în 24 decembrie, care la cine o vrut. S-o adunat și s-o înțeleș, care la cine merge la colindat sara. La noi slujba de Crăciun din 24 e la ora patru după-masa. Și apoi seara mergeam la colindat. Feciorii la fete, tinerii cu tinerii, oamenii căsătoriți, mergeau de asemenea împreună. Mergeau de la unu' la altu'. Când colindătorii nu sunt primiți în casă la colindat zic:*

⁶ Gheorghe Focșă, *Satul românesc în timpul sărbătorilor de iarnă*, în *Zamolxis*, revistă de studii religioase, vol. I – III, sub direcția lui Mircea Eliade, Editura Polirom, București, pag. 414.

⁷ Culegător Corina Isabella Csiszár, performer Anica Butcure, 77 ani, Cupșeni, 2008, din Arhiva C.J.C.P.C.T. Maramureș, Dosar Nr. L/04/2008.

⁸ Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri*, Editura Vox, București, 2007, pag. 59-60.

⁹ Biederman, Hans, *Dicționar de simboluri*, vol. I, Editura Saeculum I. O., 2002, pag. 32.

¹⁰ Coordonator Adkinson, Robert, *Simboluri sacre*, Editura Art, 2009, pag. 510.

*De nu ne dați cârnațu’
Vă rupem târnațu’!*¹¹

Răsplătirea colindătorilor se face cu pupi, cocuți, colăcei. Cocuții ne apar ca simbol al hranei esențiale și al transformării spirituale. Gestul ritual de a dăruii sau de a primi colaci de Crăciun leagă sufletul gazdelor de cel al colindătorilor. Colacii din grâu, reprezintă un simbol solar, sunt jertfa vegetală, pâinea sacră, hrană a nemuririi. „Spicul de grâu are o emblemă a lui Osiris, simbol al morții și al învierii sale. Atunci când apostolul Ioan vestește slăvirea lui Hristos prin moarte, recurge la simbolul grăuntelui de grâu: *Iar Iisus le-a răspuns, zicând: A venit ceasul ca să fie preaslăvit Fiul Omului.*”¹² Colinda celor mici se mai răsplătea în nuci și mere, ca simbol al vieții, fertilității, fecundității, dragostei, tinereții și simbol al rodniciei. Nevinovăția copilăriei, curățenia lor fizică și morală sunt mai propice pentru mesajele care vehiculează forțe magice menite să înlesnească viața oamenilor pe pământ sau pentru cele în legătură cu viața evlavioasă creștină prin care omul este pus în raport direct cu divinitatea, iar pasul său îndrumat spre existența eternă. Fără copii și tineret, cu rol activ în desfășurarea ceremoniilor, datinile străvechi nu pot avea loc. Pe vremuri, uneori era mare criză de făină și colacii se făceau foarte mici, ca roata unui fus, pe care copiii îl mâncau în loc de prăjituri, în restul anului se mânca doar mălai și mămăligă.

Localitățile Peteritea, Vima Mică, Vima Mare prezintă similitudini etnoculturale cu Țara Chioarului. Se colinda în timp ce grupul de colindători se deplasa de la o casă la alta:

În ce furcă de părau

În ce furcă de părau
Florile dalbe,
Este-on brad înrămurat,
Cu crenjile-n jos plecat,
Tăt să roagă soarelui
Să nu-i taie vârvu lui,
Și să-l taie colțișele
Și să-l facă păhărele
Să beie domnii cu ele.
Pă toarta păharului
Scrisă-i raza soarelui,
Scrisă-i luna și lumina,

¹¹ Culegător Corina Isabella Csiszár, performer Molnár Eva, 67 ani, Dămăcușeni, din Arhiva C.J.C.P.C.T. Maramureș, Dosar Nr. L/01/2011.

¹² Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Vol. II, Editura Artemis, București, 1995, pag. 115.

Să ție domnii cu mâna.¹³

Coborât-o di la munte

Coborât-o di la munte,
Viță verde iederă,
Tri păcurari cu oi multe
La oi le dădură sare,
Când gustară ii mai bine,
Oaia ochișică vine.
Tăt cu picioru le face,
Ce vede ii nu îi place.
Vin hoții di pă izvoară,
Cu săcuri și cu topoară,
Pă păcurari să-i omoară
Păcurarii și-o stigmat,
Câinii și i-o alungat.
Păste-un deal și păste-o vale
Aproape de-o apă mare
Și de-acoale până-n sară,
Dădu oile-n porneală.
Păcurarii pângă ele,
Tăt zăcând din fluierale.¹⁴

Mândru-și cântă-on cerb în codru

Mândru-și cântă-on cerb în codru,
Dimineața lui Crăciun.
Nime-n lume nu-l aude
Num-o dalbă-mpărăteasă
De pe-o dalbă de fereastră.
La-mpărat o alergat,
- Da-nălțate împărate,
De doi ani și jumătate,
Mândru-și cântă-on cerb în codru.
Împăratu s-o sculat,
Pușca-n mână și-o luat,

¹³ Culegător Corina Isabella Csiszár, performer Maria Gheța, 87 ani, Vima Mare, 2000.

¹⁴ Culegător Corina Isabella Csiszár, performer Maria Tuns, 68 ani, Peteritea, 2000.

Jos la codru-o alergat.
Află cerbu hodinin
Sub tufă de rujmalin.
Întinsă pușca să-l împuște:
- Ho, ho, ho nu mă-mpușca,
Că io nu-s cine gândești,
Că io nu-s fiară din codru
Nouă ani și nouă luni,
Eu anii plini-mi-i-oi,
Jos la țară traje-m-oi,
Mesă mândre-ntinde-v-oi
Și săracii strânje-v-oi.¹⁵

La curțile Evei

La curțile Evei,
Beu turcii, să mulătesc,
Și pă Eva o pețasc.
Ei pețiră, cât pețără,
Pă luni sara credințără.
Când îi joi dimineța,
Vin turcii după Eva.
Când turcii pă drum merea,
Pă Eva o clopoța.
Strigă turcii di la poartă:
- Acasă ești, Eva noastă?
Iese maica Evei
Până în pragu tinzî,
C-on păr galben despletit,
Cu lacrimi până-n pământ.
- Drajii mei, nuntașii mei,
Înturna-ți-vă-napoi.
Eva care-o fo mireasă,
Amu-i moartă după masă.
Tăt în haine de mătășă,
De nu crezi, haida șî vezi,
Că tătă-i în haine verzi.
Când o suflă vântu-n față,
Umple-n casă o verdeață,

¹⁵

Culegător Corina Isabella Csiszár, performer Maria Tuns, n. 68 ani, Peteritea, 2000.

Mirile-n casă-o intrat
Și din ochi o lăcrămat:
- Dă-mi, socruță, cheile,
Să-mi deștid boldurile,
Să-mi ieu jolj de-acel subțîre,
Să știu și io c-am fost mire,
Să-mi ieu jolj di-acel mai lat,
Să știu c-am fost însurat.¹⁶

¹⁶ Culegător Corina Isabella Csiszár, performer Ioan Nechita, 79 ani, Peteritea, 2000.